

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ปรัชญาการศึกษา

1.1 ความหมายของปรัชญาการศึกษา นักการศึกษาได้นิยามความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้ต่างกัน อาทิเช่น.

บรรจง จันทรสา ได้อธิบายความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า

ปรัชญาการศึกษานั้น เป็นความพยายามคิดอย่างถี่ถ้วน อย่างพิถีพิถันเพราะห้และ
อย่างมีระบบที่จะมองหรือพิจารณาองค์ประกอบทุกๆส่วนของการศึกษาโดยส่วนรวมในฐานะ
ที่เป็ชส่วนสำคัญและจำเป็นต่อสังคมและวัฒนธรรมของมวลมนุษย์ แนวคิดหรือความคิดเห็น
เกี่ยวกับการศึกษานี้จะใช้เป็นเครื่องนำทางหรือเป็นหลักยึดในการดำเนินการศึกษาหรือเป็น
หรือเป็นหลักในการพิจารณาปัญหาต่างๆทางการศึกษาโดยส่วนรวม นับตั้งแต่การกำหนด
จุดมุ่งหมาย การปฏิบัติ ผลผลิตทางการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็ก ตลอดจน
ความต้องการทางสังคมและอื่นๆที่เขามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในการที่จะได้แนวคิด
อันเป็นภาพรวม (Totality) ของการศึกษา ¹

ศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร ให้นิยามความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้ว่า

ปรัชญาการศึกษา คือ ความคิดเห็นอย่างวิพากษ์ วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการที่ก่อให้เกิด
เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนฐานของอภิปรัชญา ญาญาวิทยา และ
อภิวิทยา หรือ ปรัชญาการศึกษาหมายถึง การพิจารณาองค์ประกอบทุกๆส่วนของการศึกษา
อย่างถี่ถ้วนและความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษานี้จะใช้เป็นเครื่องนำทางในการจัดการศึกษา ²

¹บรรจง จันทรสา. ปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 24.

²ศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร. ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน. (กรุงเทพฯ : บารมีการพิมพ์, 2523), หน้า 45.

ทองปลิว ชมชื่น ได้กำหนดความหมายของ ปรัชญาการศึกษา ไว้ว่า

ปรัชญาการศึกษานั้น คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษา ไม่ว่าจะการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือ การศึกษานอกระบบโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ยุทธศาสตร์ทางการศึกษา และการบริหารการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง³

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้กล่าวถึง ปรัชญาการศึกษา ว่า

ปรัชญาการศึกษา ก็คือ การนำเอาเนื้อหาและวิธีการของปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยที่คำว่านำมาประยุกต์ใช้ในที่นี้หมายถึง การที่นักการศึกษาอาศัยประโยชน์จากเนื้อหาและวิธีการของปรัชญาในการกำหนดแผนที่หรือภาพรวมของการศึกษาคลอบจนการวิพากษ์ หรือ วิเคราะห์แผนที่หรือภาพรวมนั้น จนมองเห็นขั้นตอนในการจัดการศึกษาอย่างมีระบบและสัมฤทธิ์ผล⁴

สาโรช บัวศรี ได้ให้คำนิยามของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ การนำเอาหลักการบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บท มาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา"⁵

³ทองปลิว ชมชื่น. ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน. (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 23.

⁴จิตรกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2526), หน้า 22.

⁵สาโรช บัวศรี. "ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย" จุดยืนและทิศทางการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2518), หน้า 4.

ส. ศิวลักษณ์ ได้ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้ว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ ความพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดและพยายามที่จะให้ความคิดที่ลงรอย เกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุผล และ ให้ได้ผลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้" ⁶

จอร์จ แอล นิวสัน (George L Newsone) กล่าวถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการศึกษาคือ การนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมา คัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา" ⁷

สุรินทร์ รักชาติ ได้สรุปความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้ว่า "ปรัชญาการศึกษา เป็นเรื่องของความเชื่อ ความคิดเห็น หรือ ลักษณะเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ความหมายใน แนวนี้ เป็น เรื่องของการนำปรัชญาการศึกษาไปใช้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่องานทางด้านการศึกษา เช่น กำหนดทิศทาง รูปแบบ และ วิธีการทางการศึกษา เป็นต้น" ⁸

จากนิยามของปรัชญาการศึกษาดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษา หมายถึง การนำเอาหลักการทางปรัชญาแม่บทบางประการมาประยุกต์ใช้เกี่ยวกับการศึกษา โดยผ่าน การวิเคราะห์ วิพากษ์หลักการนั้นๆจนเป็นระบบ เป็นขั้นตอน สามารถนำไปเป็นแนวทางในการ จัดการศึกษา นับตั้งแต่ การกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการ และการปฏิบัติทางการศึกษา เพื่อให้ เกิดการเรียนรู้แก่นักเรียนมากที่สุด

⁶ ส. ศิวลักษณ์. ปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2517), หน้า 8.

⁷ George L, Newsone. "Educational Philosophy and the Educational Philosophy." , What's Philosophy of Education, ed, Christopher J, Iueos (London : Mcmillan, 1969), P. 163

⁸ สุรินทร์ รักชาติ. การเปรียบเทียบความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาระหว่าง ผู้เรียน อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร": (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529) หน้า 39.

1.2 บทบาทและหน้าที่ของปรัชญาการศึกษา

บทบาทและหน้าที่ของปรัชญาการศึกษาเป็นลักษณะของภาพรวมที่จะมองในส่วนใหญ่ๆ เป็นลักษณะที่ว่า ปรัชญาการศึกษาได้ช่วยการศึกษาอย่างไรบ้าง หรือ เป็นการกำหนดว่า ปรัชญาการศึกษามีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ ทองปลิว ชมชื่น ได้สรุปบทบาทและหน้าที่ของปรัชญาการศึกษาไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. การอนุมาน (Speculative) หมายถึง การคาดคะเน หรือ การคาดหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่งถึงผลที่จะเกิดขึ้น คาดคะเนว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นความพยายามที่จะสร้างกรอบ หรือ โครงร่างแนวความคิดโดยในกรอบที่อยู่นี้มีความกลมกลืน มีเหตุผลต่อกัน และมีอยู่อย่างเป็นระบบ หรือ พยายามสรุปข้อเท็จจริงที่รวมมาจากศาสตร์ต่างๆ ตัดออกจากประสบการณ์ เพื่อหาแนวคิดที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ซึ่งจะช่วยให้เห็นแนวทางที่จะกำหนดแบบแผนของการศึกษา

2. กำหนดรูปแบบ (Normative) หน้าที่ในการกำหนดรูปแบบ คือ ปรัชญาได้กำหนดรูปแบบหรือมาตรฐานเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาเพื่อเป็นข้อกำหนดในการปฏิบัติ เช่น กำหนดเป้าหมาย กำหนดเกณฑ์มาตรฐานขึ้นมาเพื่อที่จะนำไปเป็นแบบแผนในการจัดการศึกษา ทำหน้าที่ในลักษณะการนิเทศ

3. การวิเคราะห์ (Critical) ปรัชญาการศึกษาทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อความหรือถ้อยคำทุกคำตลอดจนข้อเสนอดังกล่าวที่จะนำมาสนับสนุนแนวคิดและแนวปฏิบัติทางการศึกษา เพื่อให้เกิดความมั่นใจในสาระสำคัญของโปรแกรมการศึกษา และ มั่นใจในความถูกต้องตามแบบแผนด้วย เช่น การวิเคราะห์หลักการทั้งหมดที่ระบบการศึกษานั้นๆ นำมาใช้ว่าเป็นไปตามหลักการแห่งเหตุผลเพียงใด พิจารณาถ้อยคำภาษาว่าชัดเจนเพียงใด และ วิเคราะห์หลักการ ข้อมูลต่างๆ ว่าสามารถยืนยัน หรือ พิสูจน์หลักการ และ ข้อเท็จจริงใดหรือไม่⁹

⁹ทองปลิว ชมชื่น. ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน. (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 31 - 32.

วิชรี ตระกุลงาม ได้กำหนดบทบาทสำคัญของปรัชญาการศึกษาในการจัดการศึกษาไว้ดังนี้คือ

1. ปรัชญาการศึกษาช่วยให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา หรือนักการศึกษามีความเข้าใจตรงกัน
2. ปรัชญาการศึกษาจะบ่งบอกถึงเป้าประสงค์ในการจัดการศึกษาว่า จะให้การศึกษาเป็นไปเพื่ออะไร
3. ปรัชญาการศึกษาจะช่วยสร้างค่านิยมขึ้น อันจะเป็นแนวทางในการวางจุดมุ่งหมายของการศึกษาได้ถูกต้อง
4. ปรัชญาการศึกษาจะตองให้แนวทาง หรือ บ่งบอกถึงลักษณะขององค์ประกอบของการศึกษา
5. ปรัชญาการศึกษาจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะและคุณสมบัติของผลิตผลของการศึกษาว่าจะมีลักษณะความรู้ ความคิด ความอ่านเป็นอย่างไร
6. ปรัชญาการศึกษาจะช่วยในการวางเกณฑ์ (Criteria) เพื่อใช้ในการวิจารณ์ และ การประเมินผลของการศึกษา¹⁰

จะเห็นว่า ปรัชญาการศึกษามีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การจัดการศึกษาจำเป็นต้องมีปรัชญาการศึกษาเป็นแกนนำ หรือ เป็นแนวทางในการกำหนดองค์ประกอบ และ ปัจจัยต่างๆในการจัดการศึกษา

1.3 ลัทธิปรัชญาการศึกษา

เกี่ยวกับลัทธิปรัชญาการศึกษานี้ นักการศึกษาหลายท่านได้แบ่งปรัชญาการศึกษาออกเป็นลักษณะต่างๆกัน อาทิเช่น ภิญโญ สาร¹¹ ได้แบ่งปรัชญาการศึกษาเป็น 6 ลัทธิ

¹⁰วิชรี ตระกุลงาม. "แนวคิดด้านปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนในเขตจังหวัดภาคกลาง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2526), หน้า 19.

¹¹ภิญโญ สาร. การบริหารการศึกษา. หน้า 100 - 132.

1. สังคมประเพณีนิยม   The Doctrine of Social
Traditionalism
2. สังคมประสบการณ์นิยม   The Doctrine of Social
Experimentalism
3. แบบก้าวหน้าตามธรรมชาติ   The Doctrine of Naturalistic
Progressivism
4. สารนิยม   The Doctrine of Essentialism
5. นิรันดรนิยม   The Doctrine of Perennialism
6. สร้างสังคมใหม่   The Doctrine of Reconstructionism

แวน คลีฟ มอร์ริส (Van Cleve Morris)¹² ได้แบ่งปรัชญาการศึกษาออกเป็น
5 ลัทธิ คือ

1. สารัตถนิยม (Essentialism)
2. นิรันดรนิยม (Perennialism)
3. พัฒนาการนิยม (Progressivism)
4. ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)
5. อรรถิภาวนิยม (Existentialism)

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวเฉพาะเพียงปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)
ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงต่อเนื้อหาของการวิจัย และเนื่องจากปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม
มีปรัชญา Pragmatism เป็นพื้นฐานแนวคิด จึงจำเป็นต้องเสนอแนวคิดของปรัชญา Pragmatism
พอเป็นสังเขป

¹² Van Cleve Morris Philosophy and the American School.

(Boston Houghton Mifflin Company, 1961), P. 327.

ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ปรัชญาปฏิบัตินิยมมีชื่อเรียกต่างๆ คือ Instrumentalism, Experimentalism, Functionalism เป็นต้น แต่ละชื่อมีความแตกต่างกันบ้าง¹³ แต่ที่สำคัญปรัชญาปฏิบัตินิยมนี้มุ่งจะพิจารณาในแง่ของการนำไปปฏิบัติได้ หรือ เป็นเรื่องแห่งประสบการณ์ (A world of experience)¹⁴ ปรัชญาปฏิบัตินิยม ใช้กรรมวิธีค้นคว้าทดลองทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นประสบการณ์ของคนเราเอง และ ใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์เป็นรากฐานในการกำหนดแนวคิดทางปรัชญา¹⁵ ผลของการปฏิบัติที่เกิดประโยชน์ทำให้เกิดผลดีต่อสังคมถือเป็นจุดสำคัญของปรัชญานี้

ปรัชญาปฏิบัตินิยม เป็นปรัชญาที่กำเนิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 ถึงเริ่มศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นยุคที่ปรัชญา จิตนิยม (Idealism) ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง การเกิดขึ้นของปรัชญาปฏิบัตินิยมนี้ บัญเลิศ นาคแก้ว ได้กล่าวถึงสาเหตุไว้ 3 ประการคือ

1. ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งเชื่อมโยงความคิด (Thought) และการกระทำ (Action) เข้าด้วยกัน ความสำเร็จของวิธีการคิดแบบวิทยาศาสตร์นี้ในทัศนะของนักปฏิบัตินิยมถือว่าเป็นการหักล้างความคิดของปรัชญาเดิม

¹³ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 55.

¹⁴กิติมา ปรีทีติก. ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1. (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 67.

¹⁵พระมหาจินดา อาจารย์กุสโล. "ปรัชญาปฏิบัตินิยมในอเมริกา" พุทธจักร 31,1 หน้า 24.

2. การค้นพบทฤษฎีวิวัฒนาการของ ชาลส์ ดาร์วิน (Darwin's theory of evolution) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีวิวัฒนาการมาอย่างไร ในทัศนะของนักปฏิบัตินิยมนั้นน่าจะมีผลต่อความคิดของนักปรัชญาเดิม ความจริงนั้นไม่ใช่สิ่งที่คงที่ตายตัว (Static) แต่เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Dynamic process of change and Development) ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมและเวลา

3. การแผ่ขยายของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเน้นอำนาจสูงสุดของปวงชนในอันที่จะกำหนดระเบียบ กฎหมาย และวัตถุประสงค์ของการอยู่ร่วมกัน และประชาธิปไตยยังเป็นวิธีการดำรงชีวิตและเป็นหลักเบื้องต้นของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน¹⁶

ค่านอกปรัชญา (Metaphysics) ลัทธินี้ถือว่า สิ่งที่เราสัมผัสการณ์อย่างแน่นอนที่สุดก็คือโลกนี้ และโลกนี้เท่านั้นที่เราจะพบความจริงได้ ความจริงเป็นเรื่องของกระบวนการมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความมีอยู่ สิ่งที่เราเรียกว่าความจริงคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก หรือสิ่งแวดล้อม¹⁷

ค่านญาณวิทยา (Epistemology) พวกนี้ถือว่าความจริงคืออะไรก็ได้ที่ทำให้ความรู้เป็นเครื่องมือสำหรับกระทำการของคนเรา ความรู้ได้จากประสบการณ์¹⁸

ค่านคุณวิทยา (Axiology) ถือว่าความดีความชั่วต้องพิจารณาในแง่ของสังคมและปัจเจกชนร่วมกัน ความดีเป็นจุดหมายของชุมชน และปัจเจกชนเป็นเครื่องวัดความดีความชั่ว ค่านิยม (Value) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกาละ (Times) และเทศะ (Place)¹⁹

¹⁶ บุญเลิศ นาคแก้ว, นางเยาว์ สุชาพันธ์. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 91-92.

¹⁷ กิติมา ปรีดีติลล. ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1. หน้า 68.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน. หน้า 69.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 69.

ปรัชญาปฏิบัตินิยมกับการศึกษา

การศึกษาในทัศนะของปรัชญาปฏิบัตินิยมจะต้องไม่หยิบบรรยากาศให้แก่นักเรียน แต่การศึกษานั้นจะต้องช่วยให้นักเรียนพบความต้องการและความจำเป็นของเขาในสภาพที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ การศึกษาจะต้องปรากฏออกมาในรูปของการปฏิบัติ สำหรับค่านิยมต่างๆทางการศึกษาจะต้องประเมินผลในรูปของการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ซึ่งพวกเขาจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

ปรัชญาปฏิบัตินิยมกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา นักปฏิบัตินิยมยึดหลักการว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญของมนุษย์ชาติที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางชีววิทยาและสังคม ในรูปแบบของลักษณะความคิดสร้างสรรค์ เพราะเหตุว่าแต่ละบุคคลไม่เพียงแต่จะหวังจะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับความต้องการและความจำเป็นอีกด้วย²⁰

จุดมุ่งหมายของการศึกษาจึงไม่กำหนดไว้แน่นอน แต่กำหนดให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ตามความจำเป็นและความต้องการ จุดมุ่งหมายไม่สิ้นสุดมีการต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย การสร้างค่านิยม และ ประสบการณ์ใหม่ๆให้ผู้เรียนพัฒนาเป้าหมายแห่งชีวิตสำหรับเขาเองสำคัญที่สุด²¹

อีกนัยหนึ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การเตรียมเด็กเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีและสมบูรณ์ของสังคม ดังนั้นหน้าที่หลักของการศึกษาในแง่นี้ก็ คือ การฝึกฝนเทคนิควิทยาการต่างๆให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้เขาสามารถแก้ปัญหาชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ²²

²⁰ บุญเลิศ นาคแก้ว, นางเยาว์ สุชาพันธ์. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 94.

²¹ สุภร ศรีแสน. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 143-144.

²² สุภร ศรีแสน. อ่างแล้ว หน้า 144.

ปรัชญาปฏิบัตินิยมกับหลักสูตร หลักสูตรในทัศนะของปฏิบัตินิยมต้องประกอบด้วยวิชาที่จะสามารถฝึกให้นักเรียนมีทักษะและประสบการณ์ที่เหมาะสม หลักสูตรประกอบด้วยวิชาทักษะ ทักษะ สุขศึกษา ภาษา ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ครรภวิทยา การบ้านการเรือนและการเกษตร²³

นอกจากนี้หลักสูตรจะต้องจัดให้สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติของเด็ก เนื้อหาของหลักสูตรจะต้องผ่านการคัดเลือกจากกิจกรรมต่างๆในชีวิตจริงของเด็กด้วย

กิจกรรมต่างๆที่จัดไว้ในหลักสูตรจะต้องสอดคล้องกับชุมชน ได้รับการถ่ายทอดจากสังคมปรัชญาปฏิบัตินิยมจะไม่แบ่งแยกวิชาต่างๆแต่จะเสนอเป็นกิจกรรมที่พึงประสงค์โดยมีแกนรวม แต่อย่างไรก็ตามวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตรนั้นจะเป็นวิชาที่สามารถจะช่วยให้เด็กได้รับการฝึกหัดและสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตได้

ปรัชญาปฏิบัตินิยมกับวิธีการสอน เนื่องจากนักปฏิบัตินิยมยึดวิชาศาสตร์ในชีวิตประจำวันและโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะพร้อมทั้งปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น ดังนั้นวิธีสอนจึงเน้นหนักไปทางการทดลอง เน้นการเรียนรู้โดยการกระทำ (Learning by doing)²⁴ และนอกจากนี้ปรัชญานี้ยังเน้นการสอนที่เป็นวิธีแก้ปัญหาเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์แก่ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

ปรัชญาพัฒนาการนิยมได้กำเนิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดและวิธีการศึกษาเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ไม่ได้คำนึงถึงความสนใจของเด็ก และ พัฒนาเด็กเพียงสติปัญญาเท่านั้น อีกเหตุผลหนึ่งเกิดขึ้นเพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ความนิยมใน

²³ กิติมา ปรีดีติลล. ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1. (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 70.

²⁴ พระมหาจินดา อาจารย์กุสโล. "ปรัชญาปฏิบัตินิยมในอเมริกา" พุทธจักร 31,1 หน้า 24.

ประชาธิปไตย และ พัฒนาการใหม่ๆทางจิตวิทยาการเรียนรู้²⁵ นอกจากนี้ความคิดที่ไม่เห็นด้วยกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของอเมริกาในช่วงศตวรรษที่ 18 ที่มุ่งแข่งขันแก่งแย่งกันทางเศรษฐกิจ และ ระบบสังคมที่มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญ นักปรัชญาและนักการศึกษา กลุ่มนี้จึงพยายามที่จะปฏิรูปสังคมอเมริกันเสียใหม่²⁶

ปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1870 โดย ฟรานซิส กิบเบิ้ลยู ปาร์คเกอร์ (Francis W Parker) ซึ่งพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาสมัยนั้น แต่ไม่เป็นที่ยอมรับ ต่อมา จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้นำแนวปรัชญานี้มาทบทวนใหม่ โดยเริ่มงานเขียนชื่อ "School of Tomorrow " และได้ทำออกเผยแพร่ในปี ค.ศ. 1915 ต่อมาเมื่อผู้สนับสนุนแนวคิดตามปรัชญานี้มากขึ้นจนถึงกับจัดตั้งเป็นสมาคมการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressivism Education Association) และยังคงกำหนด "หลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต" (The life centers Curriculum) ขึ้นใช้ในโรงเรียนจนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง²⁷

แนวความเชื่อพื้นฐาน

เรื่องความจริง ปรัชญานี้เชื่อว่าความจริง ของสิ่งทั้งหลายนั้นมีได้คงที่หรือหยุดนิ่ง หากแต่จะเปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบที่มีอิทธิพลในการ

²⁵ ไพฑูริย์ ลินลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 81

²⁶ สักดา ปรากฏประทานพร. ปรัชญาการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (กรุงเทพฯ : บารมี การพิมพ์, 2523), หน้า 54.

²⁷ Kneller. Introduction to the Philosophy of Education. p. 47

รูปแบบของวัฒนธรรมและสังคม คือ เทคโนโลยี การค้นคว้าทดลอง และประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รับมาจากการที่ได้เห็นประจักษ์และรับรู้มาจากโลกแห่งความเป็นจริง²⁸

เรื่องความรู้ นักพัฒนาการเห็นว่า ความรู้เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ดังนั้นส่วนหนึ่งของมนุษย์เป็นผู้สร้างความรู้ มิใช่อยู่ในฐานะรับทราบความรู้ หรือ รับทราบความเป็นจริงที่มีอยู่แล้วในสิ่งธรรมชาติเหมือนดังที่บางลัทธิเชื่อ ถ้าในโลกนี้มีแต่สิ่งธรรมชาติโดยไม่มีมนุษย์ ความรู้และความเป็นจริงทั้งหลายก็ไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อมีมนุษย์ และ มนุษย์สามารถสร้างระบบการอธิบายได้ ความรู้จึงเกิดขึ้น²⁹

เรื่องคุณค่าและค่านิยม ถือว่ามีใช้สิ่งที่ตายตัวไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านจริยะ หรือ สุนทรียะก็ตาม อาจเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย ตามสภาพของบุคคล สังคม และเป็นสิ่งที่สามารถเปรียบเทียบ ทดสอบ รวมทั้งประเมินผลได้³⁰

ปรัชญาพัฒนาการนิยมกับการศึกษา

ความหมายของการศึกษา การศึกษา คือ ชีวิต และ ความเจริญงอกงาม (Life and Growth) ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต การที่จะได้มาซึ่งความรู้ก็โดยการลงมือกระทำจริงที่จะก่อให้เกิดประสบการณ์แก่ผู้เรียน กิจกรรมการเรียนการสอนทุกอย่างจึงมุ่ง

²⁸ บรรจง จันทรสภา. ปรัชญากับการศึกษา. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 244.

²⁹ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี. ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา. (กรุงเทพฯ : ประสานมิตร, 2530), หน้า 75.

³⁰ กิติมา ปรีดีติลก. ปรัชญาการศึกษาเล่ม 1. (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 78.

พัฒนาความรู้ ร่างกาย อารมณ์ สังคม และ สติปัญญาไปพร้อมๆกัน ลักษณะของกิจกรรมต้องเป็น การจัดแบบวิวัฒนาการ (Evolution) ให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เพื่อให้สามารถ เข้าใจปัญหาของชีวิต สังคม และหาทางปรับตัวให้เข้ากับภาวะที่เป็นจริงในปัจจุบัน

จุดมุ่งหมายของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมไม่กำหนดจุดมุ่งหมาย ไว้ตายตัว เพราะปรัชญาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ แต่ถ้าพิจารณา ความต้องการในการจัดการศึกษา สรุปได้ดังนี้คือ

1. มุ่งให้นักเรียนพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และ สติปัญญาไปพร้อมๆกัน
2. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวเองเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆไม่มีที่สิ้นสุด
4. มุ่งปลูกฝังทัศนคติแบบประชาธิปไตย และ เสรีภาพให้แก่ผู้เรียน ผู้เรียนควรมี

โอกาส พุด เขียน คิด และ แสวงหาความจริง³¹

หลักสูตรการศึกษา หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเป็นหลักสูตร แบบประสบการณ์ (Experience Curriculum) ที่เน้นการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงไม่นิยมเขียนหลักสูตรไว้ล่วงหน้า ถ้าเห็นว่าประสบการณ์ใดที่เป็น ชีวิตจริงในปัจจุบันที่ควรเรียนรู้ก็จะเอามาสอนทันที หลักสูตรจึงครอบคลุมชีวิตประจำวันทุก รูปแบบ หลักสูตรต้องจัดให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเต็มที่ โดยเน้น วิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ทางสังคมเป็นสำคัญ³² นอกจากนี้หลักสูตรไม่ได้จัดให้เรียนเป็น

³¹ J. Donald Butter. Four Philosophies and their Practice in Education and Religion (New York : Harper & Row, 1967), P.467.

³² ไพฑูรย์ สินลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 83.

รายวิชาแต่จัดสอนเป็น "หน่วยการเรียนรู้" (Unit of work)³³ ตามลักษณะโครงสร้าง
ความสนใจ และ ความต้องการของผู้เรียน

บทบาทครู คัดค้าน นิรัฐทวี ไคล่กล่าวถึงบทบาทครูตามปรัชญาที่ว่า

กระบวนการเรียนการสอนเกิดจากตัวผู้เรียนลงมือปฏิบัติกันมากกว่าเกิดจากการ
ถ่ายทอดของผู้สอน ครูจะอยู่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของผู้ใหญ่ที่คอยให้ความช่วยเหลือ
หรือ คำแนะนำ ดังที่ไคล่กล่าวไว้ว่า ครูมีไคล่อยู่ในโรงเรียนเพื่อกำหนดความคิดที่
ตายตัว หรือ สร้างรูปแบบนิสัยให้แก่เด็ก แต่ครูอยู่ในฐานะสมาชิกของสังคมที่ทำ
หน้าที่ป้องกันสิ่งที่ส่งผลเสีย และ ช่วยให้เด็กสามารถแก้ปัญหาสิ่งเหล่านั้น ซึ่งตรงกับ
ที่มีผู้กล่าวว่าครูอยู่ในฐานะที่เป็นผู้แนะนำ หรือ ผู้ให้ความช่วยเหลือการเรียนการสอน
ของเด็ก³⁴

ผู้เรียน ปรัชญาการศึกษาเชื่อว่า ผู้เรียนโดยธรรมชาติเป็นอินทรีย์ที่จะสืบ
เสาะหาประสบการณ์ และ พร้อมทั้งจะรับประสบการณ์ในขณะเดียวกัน แต่ประสบการณ์ของ
มนุษย์เกิดขึ้นจากการมีผัสสะต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นผู้เรียนตามลัทธิปรัชญาจึงควรเป็นผู้ที่จะ
เรียนรู้ด้วยตนเอง บทบาทของผู้เรียนจึงต้องมีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งต่างๆ ไคล่ลงมือกระทำ
ด้วยตนเอง และ ตัดสินใจเลือกด้วยตนเองว่าจะเหมาะสมกับความสามารถ และ ความถนัด
ความสนใจ แต่ทั้งนี้ควรจะอยู่ในความดูแลเอาใจใส่จากครูและได้รับคำปรึกษาจากครู³⁵

³³ Brameld. Patterns of Education Philosophy : Divergence
and Convergence in culture logical perspective (New York.
Holt, 1971) P.134

³⁴ คัดค้าน นิรัฐทวี. ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา. (กรุงเทพฯ :
ประสานมิตร, 2530), หน้า 76.

³⁵ เมธี ปิลันธนานนท์. ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู. (กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 90.

กระบวนการเรียนการสอน ปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมเชื่อว่า การเรียนการสอนจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่คิดนั้นควรใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา(Reflexive thinking) โดยการนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ พัฒนาการนิยมถือว่า ประสบการณ์และการทดลองเป็นหัวใจของการเรียนรู้ และ การเรียนก็เป็นเรื่องของการกระทำ(Action) มากกว่ารู้ (Knowledge) เพราะความรู้นั้นเป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์เท่านั้น และประสบการณ์จากการทดลองก็เป็นกิจกรรมสำหรับวิธีการเรียนรู้³⁶

2. ประวัติปรัชญาการศึกษาไทย

ในการกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาไทย เป็นการพิจารณาให้เข้าใจในปรัชญาการศึกษาที่ปรากฏอยู่ในการจัดการศึกษาของไทยด้วยวิธีตรง คือ ด้วยการศึกษาจากถ้อยแถลง (Statements) เกี่ยวกับหลักปรัชญาการศึกษาของไทยโดยตรงนั้น ย่อมทำไม่ได้ ทั้งนี้เพราะเป็นที่เข้าใจกันว่า " ปรัชญาการศึกษาของไทยยังไม่ปรากฏว่าได้มีการแถลงหรือกล่าวแสดงไว้ให้เห็นที่รับรู้กันทั่วไปอย่างชัดเจน ผู้บริหารการศึกษาก็ดี และนักการศึกษาที่ดีต่างก็อาศัยหลักปรัชญาตามที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากต่างประเทศตะวันตก เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา " ³⁷

---

³⁶ไพฑูริย์ ลินลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 85.

³⁷Saroj Buasri, Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy. (Kurusapha Ladprao, Bangkok, 1970), p. 2.

ดังนั้นวิธีการที่ใช้ในการศึกษาให้เข้าใจในปรัชญาการศึกษาของไทย จำเป็นต้องอาศัยวิธีทางอ้อม คือการพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และประวัติการศึกษา สำหรับแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่นำมาใช้ประกอบการศึกษาเพื่อให้เข้าใจในปรัชญาการศึกษาไทยนี้ ส่วนใหญ่ได้อาศัยคำแถลงนโยบายของรัฐบาล ประกาศนโยบายการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ เท่าที่มีปรากฏอยู่ในที่ต่างๆ เป็นแหล่งสำคัญในการรวบรวมข้อมูลสำหรับนำมาใช้ประกอบการพิจารณาเพื่อศึกษาให้เข้าใจในปรัชญาการศึกษาของไทย แม้ว่าการศึกษาให้เข้าใจปรัชญาการศึกษาของไทยจะเป็นการศึกษาโดยอ้อมก็ตาม แต่ก็ เป็นวิธีที่ดีที่สุดเท่าที่เราจะพึงกระทำได้ วิธีการศึกษาจากคำแถลงนโยบายของรัฐบาลก็ดี ประกาศนโยบายการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติก็ดี ย่อมอนุโลมได้ว่าเป็นการศึกษาให้เข้าใจในปรัชญาการศึกษาของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี เช่นกัน ทั้งนี้เพราะเรายอมรับกันว่า ประกาศนโยบายการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ ย่อมได้แก่เงาส่ท่อนแห่งปรัชญาของผู้บริหารประเทศ หรือ ผู้นำประเทศ³⁸

ด้วยเหตุผลดังกล่าวการสรุปถึงปรัชญาการศึกษาไทยจึงต้องอาศัยข้อมูลทางประวัติการศึกษาไทยที่กล่าวถึงยุคต่างๆ ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
2. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยปรับปรุงการศึกษารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตย
4. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน

---

³⁸ สมบูรณ์ พรหมภาพ. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 7.

1. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สมัยสุโขทัย ถึง พ.ศ. 2411)

การศึกษาของไทยนับตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีตลอดมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรีเป็นราชธานี จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่าเป็นการศึกษาแผนโบราณ พุทธศาสนา วัดและพระภิกษุสงฆ์มีบทบาทสำคัญมาก ต่อการศึกษาของไทยในสมัยนั้น ผู้สนใจสมัครจะศึกษาหาความรู้ก็จะไปเป็นลูกศิษย์พระ เพื่อรับการฝึกอบรม ศึกษาเล่าเรียนศาสนา จริยศึกษา เพื่อบวช และเพื่อทำงานราชการได้ในโอกาสต่อไป³⁹

แนวทางการศึกษาอบรมเป็นไปเพื่อการเป็นคนดีในสังคม การอบรมศีลธรรม จรรยา การอบรมในเรื่องประเพณีค่านิยมต่างๆ เหล่านี้ สถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัด วัง หมู่บ้าน ญาติพี่น้อง ต่างถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องให้การศึกษารวมถึง ระเบียบ ประเพณี ศีลธรรม จริยธรรมต่างๆ⁴⁰

เนื้อหาของการศึกษาเน้นที่ศิลาจารวัตร ความประพฤติปฏิบัติชอบ มุ่งที่คุณค่าของ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ อยู่กันอย่างรอมชอม หลีกเลียงการแก่งแย่งแข่งขัน ระบบ บ้านแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง มีสัมมาชีพเป็นหลักเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยมีพุทธศาสนาเป็นแกนกลางที่สำคัญ⁴¹

³⁹ ดวงเดือน พิศาลบุตร. "ประวัติการศึกษาไทย" เอกสารประกอบการศึกษา วิชาพื้นฐานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 1

⁴⁰ ไพฑูรย์ สินดารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 134.

⁴¹ ส. ศิวรักษ์. ทัศนะทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, 2532), หน้า 98.

การจัดการศึกษาของไทยในช่วงนี้ นับว่ามีส่วนสัมพันธ์กับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดในการจัดการศึกษาของไทยในระยะนั้นมีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เป็นแกนหรือเป็นหลัก

ปรัชญาการศึกษาของไทยในช่วงนี้จึงน่าจะหมายถึงพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญาการศึกษา

แต่นักการศึกษาบางท่านมีความเห็นว่า "ปรัชญาการศึกษา หรือ แนวความคิดทางการศึกษาของไทยยุคโบราณย่อมสอดคล้องกันกับปรัชญาทางการศึกษาลัทธิประเพณีนิยม หรือ ลัทธิอนุรักษนิยม หรือลัทธิจิตภาพนิยม (Idealism)"⁴²

การกล่าวเช่นนี้ถึงแม้ว่าจะเป็นการชี้ปรัชญาการศึกษาทางตะวันตกแต่ก็เป็นเรื่องยืนยันว่า ปรัชญาการศึกษาไทยในช่วงนี้น่าจะหมายถึงพุทธปรัชญา

2. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยปรับปรุงการศึกษารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)

การจัดการศึกษาของไทยในสมัยนี้ได้ตกอยู่ในระยะของการพัฒนาการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศ ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีไปถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพว่า

...เขตแดนเราแต่ก่อนย่อมติดต่อกันอยู่กับประเทศซึ่งมีธรรมเนียมบ้านเมือง และมีกำลังคล้ายคลึงกันโดยรอบ แต่บัดนี้ฝ่ายตะวันตกโอบขึ้นไปเหนือ เมืองเหล่านั้น ตกเป็นของอังกฤษ ข้างฝ่ายตะวันออกโอบขึ้นไปเหนือตกเป็นของฝรั่งเศส และมีกำลังมากกว่าเราของเดิมโดยรอบย่อมมีการเกี่ยวของในปลายเขตแดนอยู่เสมอไม่เป็นที่ต่างคนต่างอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อน⁴³

⁴² สมบูรณ์ พรธนาภพ. อ้างแล้ว, หน้า 42.

⁴³ กระทรวงมหาดไทย. อนุสรณ์ในงานฉลองวันระลึกกระทรวงมหาดไทยครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์ 2435-2495. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2511), หน้า 146.

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางนโยบายที่จะปรับปรุงการศึกษาของไทยให้เป็นแบบอย่างประเทศตะวันตก เพื่อปฏิรูปการปกครองให้เป็นแบบใหม่และเพื่อรักษาพระราชอาณาเขตให้แก่ประเทศไทย

การศึกษาไทยในสมัยนี้จึงเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นตามแบบอย่างของประเทศอังกฤษ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ส. สิวรักษ์ กล่าวว่า "ในทางการศึกษาเราคงถือนโยบายเดินตามอังกฤษเป็นหลัก⁴⁴ โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ตรวจสอบแบบแผนการจัดการศึกษาของประเทศอังกฤษเพื่อจะนำมาพิจารณาใช้ในประเทศไทย และต่อมาเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2441 จึงปรากฏแผนการศึกษาลับแรกเรียกว่า "โครงการศึกษาในกรุงสยาม"⁴⁵

แผนการศึกษาลับแรกนี้ ดวงเดือน พิศาลบุตร ได้สรุปว่า "โครงการศึกษานี้ยึดแบบการศึกษาของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่"⁴⁶

ปรัชญาการศึกษาของไทยในสมัยนี้จึงน่าจะสรุปได้ว่าเป็นปรัชญาการศึกษาตามแบบอย่างของประเทศอังกฤษ เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศึกษาได้กล่าวว่าเป็นปรัชญาใดแต่การศึกษาในช่วงนี้เป็นการศึกษาในรูปแบบของการสืบทอดวัฒนธรรม ค่านิยมและการสร้างคนเพื่อระบบราชการ⁴⁷ ซึ่งเป็นทัศนะของปรัชญาในกลุ่มปรัชญาอนุรักษนิยม (Conservatism) อาจจะเป็นปรัชญาสารัตถนิยม (Essentialism) จิตนิยม (Idealism) สัจนิยม (Realism) ทั้งจิตนิยมและสัจนิยมต่างก็เป็นปรัชญาพื้นฐานของสารัตถนิยม⁴⁸

⁴⁴ส. สิวรักษ์. ทัศนะทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย. หน้า 104.

⁴⁵วุฒิชัย มุลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนักการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 55.

⁴⁶ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย. หน้า 87.

⁴⁷ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. หน้า 139.

⁴⁸ศักดา ปรากฏ์ประธานพร. ปรัชญาการศึกษาลับพื้นฐาน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์, 2523), หน้า 77.

3. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตย

พ.ศ. 2453-2475

ปรัชญาการศึกษาในช่วงนี้ก็ยังคงแนวความคิดเดิม เป็นการสืบต่อการจัดการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2411-2453 โดยที่การจัดการศึกษาในช่วงนี้ยังคงยึดรูปแบบการจัดการศึกษาของประเทศอังกฤษเป็นหลัก

ส. ศิวรักษ์ กล่าวว่า

แม้โครงการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ฉบับปี พ.ศ. 2464 จะเป็นการขบมือเปิบมาจากญี่ปุ่น ซึ่งได้ประมวลมาจากฝรั่งเศสชาติต่างๆ เป็นอย่างดั้น แต่ที่จริงเมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วก็มีกลิ่นอายของอิทธิพลอังกฤษอยู่ยิ่งกว่าฝรั่งเศสอื่น⁴⁹

และท่านยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า "การศึกษาแบบอังกฤษมีอิทธิพลมาตลอดสมัยราชาธิปไตย"⁵⁰ การศึกษาในสมัยราชาธิปไตยตั้งแต่ ส. ศิวรักษ์ กล่าวนั้นเป็นการศึกษาที่จัดในช่วงก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ย่อมแสดงให้เห็นว่า แนวคิดในการจัดการศึกษาในช่วงนี้เป็นแบบอังกฤษเช่นเดียวกับแนวคิดของการจัดการศึกษาช่วงที่ 2

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทยในช่วงนี้ ส. ศิวรักษ์ ให้ทัศนะไว้ว่าเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาตามแบบปรัชญาอนุรักษนิยม โดยท่านกล่าวว่า "การศึกษาแบบอังกฤษสอนให้สยบยอมกับสถานะเดิมและให้เป็นนักรักษาอนุรักษนิยม"⁵¹

49 ส. ศิวรักษ์. ทัศนะทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, 2532), หน้า 107.

50 เรื่องเดียวกัน. หน้า 114.

51 เรื่องเดียวกัน. หน้า 109.

นอกจากการจัดการศึกษาตามแบบอังกฤษนี้แล้ว นักการศึกษาบางท่านกล่าวแต่เพียงว่าเป็นการจัดการศึกษาตามแนวคิดของทางตะวันตก

สมบูรณ์ พรรณภาพ ให้แนวคิดว่า

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตัดสินพระทัยนำเอาแนวความคิดหรือคติทางการศึกษาตามแบบอย่างประเทศยุโรปเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยนั้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อปกป้องรักษาเอกราชของชาติไทยให้คงอยู่ และนับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการปฏิรูปการศึกษาที่ปรากฏให้เห็นในรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 คือระหว่าง พ.ศ. 2411-2475⁵²

ดวงเดือน พิศาลบุตร กล่าวถึงการศึกษาในช่วงนี้ว่า

...ในระดับมัธยมประโยค 3 มีวิชาใหม่คือ สماعคมบริหาร ซึ่งหมายถึงมารยาทในสังคมและการบริหารซึ่งรวมถึงยิมนาสติกด้วย ซึ่งวิชาเหล่านี้จะสอนกันอยู่ในโรงเรียนอังกฤษและประเทศยุโรปในสมัยนั้น ชั้นประโยค 3 นี้ แสดงถึงการรับแนวคิดการจัดการศึกษามาจากตะวันตกค่อนข้างมาก⁵³

ดังนั้นเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาของไทยในช่วงนี้ยึดแนวคิดของทางตะวันตกหรือกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาของไทยยึดแนวคิดของอังกฤษเช่นกัน และการจัดวิชาลูกเสือลงในหลักสูตรของโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. 2454⁵⁴ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าการจัดการศึกษาของไทยยึดแบบอังกฤษ

สรุปได้ว่า ประชญาการศึกษาของไทยในช่วงนี้จะเป็นปรัชญาการศึกษาตามแบบของอังกฤษ หรือ ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มอนุรักษนิยม

⁵²สมบูรณ์ พรรณภาพ. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 278.

⁵³ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. หน้า 130.

⁵⁴ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. หน้า 117.

4. ปรัชญาการศึกษาไทยสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
จนถึงปัจจุบัน

การศึกษาในสมัยนี้เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังเช่นในแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2475 ได้กล่าวไว้ในความมุ่งหมายของการศึกษาว่า "1. ให้พลเมืองทุกคน ไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพของตน พอสมควรแก่ภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งตนเกิดมาสำหรับกระทำ"⁵⁵

ในการแถลงนโยบายในส่วนการศึกษา พ.ศ. 2476 ความว่า "แผนการศึกษาและนโยบายวางไว้เป็นบรรทัดฐานดีแล้ว รัฐบาลจะได้หาวิธีที่ดีซึ่งจะนำไปสู่จุดที่มุ่งหมายให้พลเมืองรู้จักระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ให้มีความเป็นอยู่เหมาะสมสมัยรัฐธรรมนูญ"⁵⁶

แผนการศึกษาชาติ ฉบับ พ.ศ. 2494 กล่าวถึงความมุ่งหมายว่า "1. รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพ ทุกคนได้เป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย"⁵⁷

เช่นเดียวกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ก็ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาของไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพื้นฐานประชาธิปไตย ซึ่งแนวคิดนี้เป็นแนวคิดของปรัชญาการศึกษา Progressivism⁵⁸

⁵⁵ ดวงเดือน ทิศาอุบล. ประวัติการศึกษาไทย. หน้า 141.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

⁵⁸ ส. ศิวรักษ์. ปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524),

ดังนั้นปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยนี้น่าจะเป็นปรัชญาการศึกษา Progressivism ซึ่งปรัชญาการศึกษานี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในอเมริกาและนักการศึกษาไทยได้นำแนวคิดของปรัชญานี้มาใช้ในการศึกษาไทย เกี่ยวกับเรื่องนี้ ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน ให้ความเห็นว่า

การพัฒนาการศึกษาจะเพ่งมองไปที่ประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะอเมริกา เพราะได้รับอิทธิพลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมให้เห็นว่าของต่างประเทศนั้นเป็นของดี เมื่อนักการศึกษาไทยได้รับทุนจากอเมริกาไปศึกษาที่นั่นก็กลับมาเผยแพร่เอาตามอย่าง โดยมองข้ามสภาพของไทยหรือแนวคิดเดิมของเราไป รับเอาของใหม่ของเขาไปใช้อย่างเต็มภาคภูมิ โดยไม่ใช้เวลาเลือกสรร และถั่งกรองให้มากพอ จุดมุ่งหมายหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน จึงตามอย่างอเมริกาเสียเป็นส่วนมาก⁵⁹

3. พุทธปรัชญาการศึกษา

3.1 อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการศึกษาไทย

ลักษณะของสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ วิถีชีวิตของชาวไทยย่อมได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาทั้งในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม หลักธรรมทางพุทธศาสนา หรือพุทธปรัชญา จึงเป็นที่ยึดถือและแทรกอยู่ในจิตใจของชาวไทยโดยทั่วไป

ทางด้านการศึกษา ก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนาย่อมต้องมีอิทธิพลต่อการศึกษาของไทย เพราะเหตุที่ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการหนึ่งในสังคมอันจะทำให้สมาชิกของสังคมมีความรู้ความสามารถและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

การศึกษาของไทยในอดีตนั้น (สุโขทัยถึง พ.ศ. 2411) แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าประเทศไทยจัดการศึกษาในระบบใด ยึดปรัชญาใด แต่ก็มีเหตุผลบางประการที่จะสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของไทยในอดีตนั้นมีส่วนที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา

---

⁵⁹ ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 141.

พระราชวรมณี กล่าวว่

... ส่วนการศึกษาสำหรับประชาชนยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางพระศาสนาได้จัดให้
ในรูปโดยตรง หรือ เป็นแบบแผนอย่างไร แต่ที่แน่นอนก็คือ การอบรมสั่งสอนกลม
เกลอาอุบนิสัยใจคอ และ ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม
ประเพณี โดยการอบรมสั่งสอนจากองค์พระมหากษัตริย์เองบาง จากพระสงฆ์บาง⁶⁰

สาโรช บัวศรี ให้ความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาไทยในอดีตว่า "ในยุค 100 ปี
แรกเป็นการศึกษาแบบโบราณ ยังไม่มีโรงเรียน เรียนกันที่วัดมีพระท่านเป็นครู หรือ เรียน
กันที่บ้าน ถ้าบ้านไหนไม่มีความรู้ลูกบ้านก็ลำบาก"⁶¹

วิทย์ วิศทเวทย์ เป็นอีกผู้หนึ่งทีกล่าวถึงการศึกษาในอดีต ว่า

ดังที่ไ้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษาในสมัยนี้เป็นแม่แบบเดียวกันทั่วประเทศ อันที่จริง
ในสังคมไทยโบราณระบบการศึกษาก็เป็นแม่แบบเดี่ยวเหมือนกัน ต่างกันตรงที่ว่าการศึกษา
สำหรับประชาชนทั่วไปซึ่งจัดที่วัดนั้นวิแม่แบบที่มาจากหลักคำสอนของศาสนาพุทธ การศึกษา
คือ การปั้นให้ทุกคนเป็นไปตามแบบจากพุทธธรรม⁶²

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตนั้นกล่าวได้ว่ามีส่วนสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ทั้งใน
ด้านรูปแบบของการจัดการศึกษา สถานที่ในการจัดการศึกษา ผู้ที่ให้การศึกษา ต่างกันนำหลักการ
คำเนินงานมาจากพุทธศาสนา โรงเรียน คือ วัด ครู คือ พระสงฆ์ หลักสูตรการเรียน
การสอน คือ หลักธรรมในพุทธศาสนา

⁶⁰พระราชวรมณี. ปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, 2529),
หน้า 365 - 366.

⁶¹สาโรช บัวศรี, ก่อ สวัสดิทานิชย์. "ปรัชญาการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี"
วารสารการศึกษาแห่งชาติ 16,4 หน้า 62.

⁶²วิทย์ วิศทเวทย์. "ปรัชญาการศึกษาไทย พ.ศ. 2411 - 2475" วารสาร
การศึกษาแห่งชาติ หน้า 33.

เมื่อการศึกษาไทยเริ่มจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีการจัดตั้งโรงเรียน มีระเบียบแบบแผนการศึกษา มีครูทำหน้าที่แทนพระ มีหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากหลักสูตรการศึกษา ซึ่งหลักสูตรหรือ รูปแบบของการจัดการศึกษาดังกล่าวเป็นผลมาจาก การเปลี่ยนแปลงของสังคม การติดต่อกับต่างประเทศ การรับเอาอารยธรรม และ ระบบการศึกษาของต่างประเทศเข้ามา จึงทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีกับการศึกษาลดน้อยลง จะมีอยู่บ้างก็ในบทเรียนบางวิชา ด้วยเหตุนี้ทำให้นักการศึกษาบางท่านเริ่มที่จะมีแนวคิดในการจัดการศึกษาตามหลักการทางพุทธศาสนา อาทิเช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความเห็นว่า

...การศึกษาแผนปัจจุบันของโลกเป็นเรื่องของวัตถุไปหมดแล้ว ก็เป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการเป็นอยู่ของคนที่อยู่ติดกันดี หรือว่าวัตถุที่จะเป็นปัจจัยของสงคราม เป็นเรื่องถาวรเมือง การเศรษฐกิจอะไรก็หมุนไปแต่ในเรื่องทางวัตถุ ให้ใครมาซึ่งวัตถุ เพื่อเป็นปัจจัยของสงคราม เพื่อจะแย่งชิงวัตถุของกันและกัน ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุทั้งสิ้น การศึกษาถูกทำให้เป็นไปเพื่อเป็นทาสของวัตถุในลักษณะอย่างนี้ นี่คือการศึกษาแผนใหม่ มีความมุ่งหมายอย่างนี้ มีรากฐานที่มีการกระทำอยู่อย่างนี้⁶³

การศึกษาตามความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นไปเพื่อการพัฒนาทางบ้านวัดดูเพียงบ้านเดียว ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้นักการศึกษาปัจจุบันจึงเสนอให้มีการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ดังที่ กิติมา ปรีคติกุล กล่าวไว้

---

⁶³พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาคืออะไร. (กรุงเทพฯ : คณะเผยแผ่ธรรมวิธี การดำเนินชีวิตอันประเสริฐ, 2526), หน้า 44-45.

...ในเรื่องความเชื่อและความยึดมั่นในทางศาสนามีมาตั้งแต่เริ่มสร้างชาติสมัย
ลานนาไทย และ สมัยสุโขทัยแล้ว วัดมีบทบาทมากในความเป็นอยู่ของประชาชน
และ แม่แต่ในคานการศึกษาก็ได้มีกำเนิดมาแต่บัด จึงเป็นที่แน่เหลือเกินว่าเรื่อง
เรื่องของศาสนาเป็นสิ่งที่มือทธิพลต่อคนในสังคมไทยปัจจุบัน... ด้วยเหตุที่วัดมือทธิพล
ต่อความเป็นอยู่ของคนไทยดังกล่าวแล้ว ทางการศึกษาจึงไม่ควรละเลยที่จะตอง
คำนึงถึงปัจจัยอันสำคัญนี้ด้วยว่า ในการจัดการศึกษานั้นหากได้พิจารณาถึงคานต่างๆ
ทุกแง่มุม และ พิจารณาถึงแนวทางการจัดการศึกษาแล้ว แนวทางนั้นจะขัดต่อ
ความเชื่อ หรือ แนวยึดถือทางศาสนาหรือไม่⁶⁴

การจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงแนวทางของพุทธศาสนา แม้ว่า
ปัจจุบันอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาไทยจะลดน้อยลงกว่าอดีตก็ตาม แต่ก็ยังมีผู้ให้
ความสำคัญพยายามที่จะเสนอให้มีการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา

2.2 หลักการสำคัญทางพุทธปรัชญาที่นำมาใช้ในการศึกษา

นักวิชาการหลายท่านได้นำพุทธปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในแนวทางต่างๆ ซึ่งหลัก
พุทธปรัชญาแม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงบัญญัติมาเป็นเวลากว่า 2500 ปีแล้วก็ตามแต่ก็ยัง
สามารถนำมาใช้กับสังคมปัจจุบันได้

ทางคานการศึกษา การรับเอาหลักการศึกษามาจากต่างประเทศมาใช้ในการจัด
การศึกษาของไทย ในบางกรณีไม่สามารถนำมาใช้ได้เพราะสภาพสังคม วัฒนธรรมตลอดจน
การดำเนินชีวิตที่ต่างกัน การรับเอาหลักการศึกษามาจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถ
นำมาใช้กับสังคมเราได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปจากของเดิมการนำมาใช้อาจไม่เกิดผลดี
เท่าที่ควร ดังเช่นสมัยที่เริ่มตนจัดการศึกษาที่เป็นระบบ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระ

⁶⁴ กิติมา ปรีดีติลล. ปรัชญาการศึกษาไทยเล่ม 1. (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต,
2523), หน้า 168.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2440 ได้มีการจัดการศึกษาโดยยึดแบบการศึกษาของประเทศอังกฤษ ที่เรานำมาใช้เป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 แต่เมื่อนำมาใช้แล้วไม่เหมาะสม จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่เป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2445⁶⁵

ประเทศของเรามีพุทธปรัชญาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้ และ อาจเกิดผลดีถ้าดำเนินตามแนวทางที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงควรที่จะกลับมาสู่ของดีอันเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับสังคมของเรา ปัจจุบันได้มีนักการศึกษาหลายท่านที่เห็นความสำคัญและได้พยายามนำหลักพุทธปรัชญามาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของไทย ซึ่งแต่ละท่านได้เสนอหลักพุทธปรัชญาไว้หลายประการ หลักพุทธปรัชญาที่จะกล่าวต่อไปเป็นเพียงหัวข้อที่มีความสัมพันธ์กับงานวิจัยครั้งนี้

หลักไตรลักษณ์ หรือ สามัญลักษณ์

ไตรลักษณ์ อาจจะเรียกว่า สามัญลักษณ์ (The three common Characteristics) คือลักษณะที่เป็นสามัญทั่วไป หรือ อาจเรียกว่าเป็นทฤษฎีแห่งความเหมาะสมเหมือน (The law of Identity) เพราะสสารทุกอย่างในโลกนี้ต้องตกอยู่ในกฎหรือลักษณะนี้เสมอกันหมด ลักษณะทั้งสามนี้มีอำนาจควบคุมสสารทุกอย่างทั่วสากลจักรวาล ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มันเป็นลักษณะธรรมชาติที่มีอยู่โดยไม่มีใครสร้าง และ ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ถือว่าเป็นหลักความจริงของโลกอย่างหนึ่ง⁶⁶

⁶⁵ ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. (ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 87.

⁶⁶ สิริวัฒน์ คำวันสา. ปรัชญาพุทธศาสนา. (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2529), หน้า 26.

ไตรลักษณ์ แบ่งเป็น 3 ประการ คือ

1. อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง เพราะสรรพสิ่งนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยที่การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เกิดจากอำนาจภายนอกใดๆ ทั้งสิ้น แต่เกิดจากเหตุ หรือ ปัจจัยของตัวสิ่งนั้นเอง⁶⁷

2. ทุกขัง เหตุให้เกิดปัญหาทั้งปวงแก่สรรพสิ่ง นำไปสู่ความเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย เป็นภาวะที่ถูกบังคับให้เกิดขึ้นแล้วสลายไป เปลี่ยนแปลงไปด้วยตัวปัญหาอุปทาน ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจ ความไม่สงบ ทั้งนี้รวมถึงทุกข์ในอริยสัจด้วย⁶⁸

3. อนัตตา ความไม่มีตัวตน ความไม่ ใช้องแก่ ความว่างเปล่าจากการเป็น นั้นเป็นนี้ ไม่อยู่ในอำนาจที่จะบังคับได้ตามปรารถนา คำว่ามีตัวตน หมายถึง ตัวตนที่สมบูรณ์ เกิดขาดในตัวเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาปรุงแต่ง พุทธปรัชญาถือว่าตัวตนเช่นนั้นไม่มี อยู่จริง⁶⁹

ลักษณะของไตรลักษณ์ดังกล่าวเห็นได้ว่า ไตรลักษณ์เป็นลักษณะสำคัญของพุทธปรัชญา หรือ เป็นหัวใจของพุทธศาสนา การนำหลักไตรลักษณ์มาใช้ในการจัดกรศึกษานั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้นำมาเป็นแนวคิดพื้นฐานของพุทธปรัชญาการศึกษา⁷⁰

⁶⁷ ประเสริฐ หลอมทอง. การตีความหลักกรรมและไตรลักษณ์ในเรื่องพระ พุทธศาสนา วิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524. (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), บทคัดย่อ

⁶⁸ วศิน อินทสระ. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2523), หน้า 7.

⁶⁹ จิตรกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525), หน้า 36.

⁷⁰ สาโรช บัวศรี. "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย" มิตรครู. 12,1 (15 ม.ค. 31) หน้า 8-9.

ชั้น 5

พุทธปรัชญาได้แยกแยะชีวิต ออกเป็นส่วนประกอบสำคัญ 5 ส่วน เรียกว่า เบื้องชั้น ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ

พระราชวรมุนี ได้อธิบายเกี่ยวกับเบื้องชั้น สรุปได้ว่า

1. รูป องค์ประกอบฝ่ายวัตถุ หรือ ฝ่ายร่างกายทั้งหมด รวมทั้งคุณสมบัติ และ พฤติกรรมของมัน
2. เวทนา เรื่องของความทุกข์และความสุขของมนุษย์ ปัญหาของมนุษย์เริ่ม จากจุดนี้ และ จะพัวพันไปกับจริยธรรมมาก
3. สัญญา ความหมายรูต่างๆ เช่น เสียงทும் แหลม ตัง เบา เป็นต้น เป็นตัวการ สร้างความจำ และ เป็นวัตถุดิบของความคิด มีความสำคัญมากในกระบวนการเรียนรู้ สัญญาที่ดีย่อมให้เกิดความจำที่ดี
4. สังขาร เป็นนามธรรมแปลว่า ประชุม หมายถึง แ่่งจิตให้ตีให้ขู่ซึ่งเราเรียก กุศลบาง อกุศลบาง กระบวนการของความคิดและพฤติกรรมอยู่ที่นี้ มนุษย์สร้างกรรม ที่จุดนี้
5. วิญญาณ การรับรู้ที่เกิดจากสัมผัสโดยตรง วิญญาณที่ปรากฏในอาการรู้ตัว เรียกว่า วิถีวิญญาณ วิญญาณที่ทำหน้าที่สืบเนื่องโดยอาการไม่รู้ตัว เรียกว่า ภวังควิญญาณ ส่วนประกอบทั้ง 5 ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ชีวิตขึ้นกับสิ่งทั้ง 5 ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ อยู่ในกระแสแห่งการเกิดดับสืบเนื่องอยู่ตลอดเวลา แม้นในทางจิตการปรุงแต่ง ก็ไม่เหมือนกันในแต่ละคนแต่ละช่วงเวลา⁷¹

การนำหลักชั้น 5 มาใช้กับการศึกษานั้น เนื่องจากมนุษย์ คือ ชั้น 5 การศึกษา ที่จัดขึ้นเพื่อมนุษย์จึงมีส่วนสัมพันธ์กับ ชั้น 5 เกี่ยวกับเรื่องนี้ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรีได้เสนอแนวคิดในรูปของความหมายของการศึกษา ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

⁷¹ พระราชวรมุนี. ปรัชญาการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, 2529),

อริยสัจ 4

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ และ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดในพุทธศาสนา อริยสัจ 4 ได้แก่

1. ทุกข์ เหตุให้เกิดปัญหาทั้งปวงของสรรพสิ่ง
2. สมุทัย เหตุเกิดของทุกข์ มี 3 ประการ คือ
  - กามตัณหา ความอยากในกาม
  - ภวตัณหา ความอยากเป็นโน้น เป็นนี้
  - วิภวตัณหา ความอยากหลีกเลี่ยง อยากพ้น อยากทำลาย อยากไม่เป็น อยากรอดพ้นจากความเป็นอยู่
 ตัณหา เบื้องกิโลสที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก คือ สาเหตุหรือตัวการที่ก่อให้เกิดทุกข์โทษนานาชนิดในสังขม
3. นิโรธ ความดับทุกข์ คือ ความดับ ความสูญสิ้นจากกิโลสตัณหา ในที่นี้ หมายถึง นิพพาน
4. มรรค หนทางที่ไปสู่ นิโรธ เรียกโดยทั่วไปว่า มรรค 8 หรือ อริยมรรค คือ สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (พูดชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตเป็นสมาธิชอบ)⁷²

---

⁷² ลีวิวัฒน์ คำวันสา. ปรัชญาพุทธศาสนา. (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 54 - 67.

การนำอริยสัจ 4 มาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษานั้นเป็นการนำอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้ในด้านวิธีสอน เนื่องจากหลักการและขั้นตอนของอริยสัจ 4 เป็นหลักของวิธีการแก้ปัญหา

2.3 พุทธปรัชญาการศึกษา กับ องค์ประกอบทางการศึกษา

นักการศึกษาได้เสนอองค์ประกอบของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาในทัศนะและความหมายที่แตกต่างกัน การนำเสนอในหัวข้อนี้จึงจะกล่าวถึงแนวคิดของนักการศึกษาแต่ละท่าน องค์ประกอบทางการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาที่จะกล่าวถึงได้แก่

1. ความหมายของการศึกษา

พระราชวรมณี กล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า

ความหมายของการศึกษา

1. มองในแง่ที่เผชิญ การศึกษา คือ การแก้ปัญหาของมนุษย์ หรือ พูดให้ชัดว่าการทำให้ชีวิตแก้ปัญหาได้ ถ้าไม่มีปัญหาการศึกษาก็ไม่มี

2. มองในแง่สภาพที่ประสบผล การศึกษา คือ การทำให้ชีวิต

1. แจ่มใส หลุดพ้นจากปัญหา ปราศจากสิ่งบีบคั้นขัดข้อง

2. แจ่มวก เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งทีประเสริฐ หรือ ดีที่สุดที่ชีวิตพึงได้

มีอิสรภาพสมบูรณ์

3. มองในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม การศึกษา คือ การทำให้มนุษย์พ้นจาก การต้องพึ่ง ต้องขึ้นต่อบังคับภายนอก มีความสุขสมบูรณ์ในตัวมากยิ่งขึ้น โดยลำดับ⁷³

73

พระราชวรมณี. ปรัชญาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, 2529),

จิตรกร ตั้งเกษมสุข กล่าวถึงความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาว่า "...การศึกษาในทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง การเล่าเรียนสั่งจรรยาและการฝึกอบรมคนในด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา อันจะยังผลให้มนุษย์บรรลุภาวะที่ปราศจากความทุกข์ได้ในที่สุด" ⁷⁴

พุทธทาสภิกขุ นิยามความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษา คือ การทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ จะทำให้มนุษย์ได้รับผล คือ การได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้ คือ บรมธรรม ไม่ใช่แต่ความรอคอยอยู่ได้" ⁷⁵

รันดร ชัยศรี โภกกล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า

หัวใจของการศึกษาในทัศนะพุทธ คือ การกำจัดทุกข์ให้สิ้นไป ครอบงำที่ทุกข์ยังไม่สิ้น การศึกษาก็ต้องดำเนินไปจนกว่าจะหมดทุกข์ หรือ พุดใหญ่ดวงสว่างจนกว่าจะพ้นทุกข์ (เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขที่มีอยู่ชั่ววันรันดรจะไม่สูญหายไปไหน) ทุกข์ คือ ปัญหา นั่นเอง คนมีทุกข์เพราะรัก ก็คือ คนที่มีปัญหาเรื่องรัก และคนมีทุกข์เรื่องเงิน ก็คือ คนที่มีปัญหาด้านการเงินนั่นเอง เพราะฉะนั้นจะพุดเสียใหม่ให้มนุษย์มีสันติศาสนาเข้าใจง่ายขึ้นว่า การศึกษา คือ การแก้ปัญหานั้นเอง ⁷⁶

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมา พอจะสรุปความหมายของการศึกษาได้ว่า การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ให้ปราศจากทุกข์ หรือปัญหา เพื่อที่เขาจะได้สิ่งที่ดีของชีวิต

⁷⁴จิตรกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525), หน้า 87.

⁷⁵พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาคืออะไร. (กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, 2516), หน้า 43.

⁷⁶รันดร ชัยศรี. "การศึกษาในทัศนะพุทธ" พุทธจักร 38,5 หน้า 46 - 48.

2. ความมุ่งหมายของการศึกษา

คณีย์ เทียนพุด สรุปลความมุ่งหมายของการศึกษาจากแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ว่า

1. เพื่อให้รู้จักตนเอง นั่นคือ รู้ชั้น 5 และ รู้จักทุกข์ คือ ปัญหาของตนเอง อันสืบเนื่องมาจากอกุศลมูลและเพื่อนำตัวเองให้หลุดพ้นไปจากความทุกข์ หรือ ปัญหานี้ เมื่อพิจารณาในแง่ของความหลุดพ้น ก็คือ เสรีภาพนั่นเอง
2. เพื่อให้เกิดความรู้และความสามารถที่จะคิดเป็น อันเป็นเครื่องมือในการบำบัดทุกข์ หรือ แก้ปัญหา
3. เพื่อให้เกิดคุณธรรมและศีลธรรมขึ้นในใจ สำหรับช่วยสร้างสัมพันธภาพอันดี ในมนุษยชน ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม⁷⁷

พระราชวรมณี ได้อธิบายความมุ่งหมายของการศึกษาสรุปได้ว่า

1. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง
2. เพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข

มีคุณธรรม มีศีลธรรม

3. เพื่อให้รู้จักทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และสามารถดำรงชีวิตร่วมกัน ในสังคมได้⁷⁸

ความมุ่งหมายของการศึกษาตามทัศนะพุทธปรัชญา สรุปได้ว่า

1. คำนตนเอง ให้รู้จักตนเองพร้อมทั้งพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้ที่มีคุณธรรม และ ศีลธรรม

⁷⁷คณีย์ เทียนพุด. "ปรัชญาการศึกษาไทยถึงเวลาแล้วที่จะใช้...พุทธปรัชญา" วารสารพัฒนาหลักสูตร 24 (กันยายน 2526) หน้า 19.

⁷⁸พระราชวรมณี. อ้างแล้ว หน้า 14 - 15.

2. ก้านสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตที่ดี และ ถูกต้องในสังคมได้ พร้อมทั้งสามารถบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของสังคม

3. การเรียนการสอน

เสถียร ชาวไทย ได้กล่าวอธิบายการเรียนการสอนตามพุทธศาสนาว่า

การศึกษาตามหลักพุทธศาสนามี 3 ชั้น ได้แก่

1. เป็นชั้นควบคุม ฝึกหัดพฤติกรรมทางกาย และ ทางคำพูด โดยมุ่งให้แสดงเฉพาะพฤติกรรมที่ดีอันไม่เป็นโทษแก่ตนและคนอื่น
2. เป็นชั้นควบคุมฝึกหัดจิตใจโดยตรง มุ่งให้บุคคลได้รู้จักบังคับจิตใจตนเอง รู้จักคิด และ แสดงความคิดเห็นออกมาเฉพาะสิ่งที่เป็นความดี ก่อให้เกิดความสร้างสรรค์ ตลอดจนรู้จักทำจิตใจให้สงบได้ เรียกว่า สมาธิ
3. เป็นชั้นสูงสุดแห่งการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในวิชาการต่างๆ และ มีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งมีทั้งความสมหวังและความไม่สมหวัง เรียกว่า ปัญญา⁷⁹

รันดร ชัยศรี กล่าวถึงการเรียนการสอนว่า

ชั้นแรกเรียกว่า ศิลสิกขา ได้แก่การศึกษาเรื่องระเบียบวินัย เพื่อแก้ไขปัญหาค้นพื้นฐาน คือ ทางกายและทางวาจา

ชั้นที่สอง คือ สมาธิสิกขา การศึกษาที่ฝึกควบคุมจิตใจ พฤติกรรมใดโดยจงใจ ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย หรือ ทางวาจา ย่อมมีสาเหตุมาจากใจนั่นเอง

ชั้นที่สาม ได้แก่ ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษาชั้นสูงสุด เป็นความรู้ที่เข้าใจในสภาพความเป็นจริงด้วยตนเอง⁸⁰

⁷⁹เสถียร ชาวไทย. "ศาสนากับการศึกษา" พุทธจักร 31,8 หน้า 17 - 18.

⁸⁰รันดร ชัยศรี. "การศึกษาในทัศนะพุทธ" พุทธจักร 38,5 หน้า 47 - 48.

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาเป็นการศึกษาตามลำดับขั้นของ ไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และ ปัญญา

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เชิงปรัชญา

กิติมา ปรีดีติลล ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์เชิงปรัชญาว่า

การวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา ต้องอาศัยหลักเกณฑ์ทางปรัชญารวมกับความรู้ทางด้าน ตรรกวิทยาและทฤษฎีการศึกษาในการพิจารณาพินิจวิเคราะห์แนวคิดนั้นทุกแง่มุม การ วิเคราะห์ทางปรัชญาจึงเป็นกระบวนการที่พยายามจะทำให้ความหมายของคำนั้นกระจ่าง ขึ้นไม่ว่าผลของกระบวนการนั้นจะออกมาในรูปของคำจำกัดความหรือไม่ก็ตาม⁸¹

การวิเคราะห์ปรัชญาต่างกับการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ไม่สามารถใช้การ ทดลองได้ การวิเคราะห์ปรัชญาจึงต้องรู้ว่า สิ่งที่จะวิเคราะห์คืออะไร มีระเบียบปฏิบัติอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ปรัชญา ได้แก่

1. ความคิดรวบยอด (Concept)
2. ถ้อยคำ (-Words)
3. การใช้ภาษาในการตีความ (Language) การใช้ภาษาในการตีความ นั้นจะถูกต้องมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของผู้วิเคราะห์เป็นองค์ประกอบสำคัญ⁸²

⁸¹กิติมา ปรีดีติลล. ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1. (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 97.

⁸² เรื่องเดียวกัน หน้า 98.

คุณลักษณะของผู้วิเคราะห์ทางปรัชญา

1. ควรเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในแต่ละสิ่งอย่างถ่องแท้ ไม่มองในแง่เดียว และรู้จักสามารถนำไปประยุกต์ได้
2. เป็นผู้ที่มีมุมมองสิ่งต่างๆกว้างไกล
3. มีความหยิ่งเห็น
4. เป็นผู้ที่ยอมรับว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่คงที่
5. เป็นผู้ที่พยายามมองในเรื่องความคิด ความรู้สึกตามกาลเวลา
6. เป็นผู้ที่ชอบตั้งคำถามเพื่อค้นหาความจริงในสิ่งนั้นๆ⁸³

เมื่อจะทำการวิเคราะห์ Concept พื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษา จะต้องตีความให้เหมาะสมกับสถานการณ์ หรือ เนื้อหาวิชาที่คำเหล่านี้ปรากฏอยู่ ซึ่งในการศึกษาก็มีเฉพาะตัวของมันเองบางครั้งก็ทำให้เข้าใจผิด อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ไม่สามารถทำให้เราทราบความรู้ที่แท้จริงร้อยเปอร์เซ็นต์ จำเป็นต้องอาศัยข้อเท็จจริงช่วยด้วย⁸⁴

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์เชิงปรัชญา

มรกต สิงหนแพทย์ "การวิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา"⁸⁵

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ความเหมือนและการร่วมกันของประชาธิปไตยและพุทธศาสนาโดยทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบในหัวข้อ

⁸³ กิติมา ปรีดีติลล. อ่างแล้ว หน้า 98.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

⁸⁵ มรกต สิงหนแพทย์. การวิเคราะห์ลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา.

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521), บทคัดย่อ

1. ธรรมชาติของมนุษย์ พุทธศาสนาและประชาธิปไตยต่างวางรากฐานบนความศรัทธาในความมีเหตุผลและสติปัญญาของมนุษย์ มนุษย์สามารถทำสิ่งที่คิดที่ควรถ้าได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง จึงเป็นความจำเป็นอย่างมากในการสั่งสอน อบรมมนุษย์ให้มีคุณภาพ เป็นการเน้นมนุษย์ในลักษณะปัจเจกบุคคล
2. การใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจกระทำ พุทธศาสนาและประชาธิปไตยต่างคำนึงถึงการถือเสียงข้างมากเป็นการตัดสินใจขาด แต่ต้องเคารพในสิทธิและความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย
3. การใช้หลักสำคัญในการปกครอง ปรัชญาประชาธิปไตยใช้หลักกฎหมายในการปกครองคำนึงถึงหลักการและเหตุผลมากกว่าตัวบุคคล ถือรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง ส่วนในพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมในการปกครอง ถือธรรมะเป็นหลักสำคัญสูงสุดของศาสนา
4. สิทธิ เสรีภาพ และ เสมอภาค ทั้งพุทธศาสนาและปรัชญาประชาธิปไตยให้สิทธิเสรีภาพแก่บุคคลอย่างเต็มที่ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันตลอดจนมีเสรีภาพในการคิด พูด และ กระทำ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมายและธรรมะ เกี่ยวกับความเสมอภาค ปรัชญาประชาธิปไตยให้อากาศแก่บุคคลอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาสมรรถภาพที่ดีในตัวเอง ให้ปรากฏออกมาเท่าที่จะทำได้ เช่นเดียวกับพุทธศาสนา ให้ความเสมอภาคต่อสัตว์โลกที่เป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนสุข เป็นความเสมอภาคที่ครอบคลุมทั้งหมดมิใช่แต่มนุษย์

ประสิทธิ์ ฤกษ์พิศุทธิ์ "การตีความความคิดเกี่ยวกับจิต - กาย ของเคส์การ์ตส์" 86

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ความคิดเกี่ยวกับเรื่องจิต - กาย ตลอดจนการแยก
กันของจิต - กาย

เกี่ยวกับเรื่องจิต เคส์การ์ตส์กล่าวว่า จิตมีอยู่อย่างแน่นอนเป็นความจริงที่มาจาก
จิตโดยตรง แต่บางครั้งเคส์การ์ตส์กล่าวว่า จิตเป็นสหัสญาณ, ปรักฎานูมาน, การอนูมาน
หรือ เป็นลักษณะของการพิสูจน์แบบการแสดงของจิต ผู้วิจัยสรุปค่อนข้างว่า ควรแยกความรู้
กับการพิสูจน์ คือ ความรู้แน่นอนของจิตได้จากจิตโดยตรง และ ความแน่นอนของจิตพิสูจน์ได้
ด้วยการอนูมานแบบสูตรยีนหน้าชนิดพิเศษ จิตมีสาระคือ การคิด และจิตไม่ถูกกระทบ
กระเทือนจากกาย เป็นความเข้าใจบริสุทธิ์ หรือ เข้าใจเหตุผลล้วนๆ

การอธิบายประเด็นที่เกี่ยวกับกาย ความรู้ที่แน่นอนของการมีอยู่ของกายสามารถ
รู้ได้โดยใช้เหตุผลเพียงอย่างเดียว ความมีอยู่ของกายเป็นเรื่องไม่ชัดเจนคลุมเครือ
เคส์การ์ตส์บอกแต่เพียงว่า กายอาจมีอยู่ และเมื่อเขาพิจารณาก่อนซึ่งพบว่า คุณสมบัติ
ของสิ่งหรือกายที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง คือ การกินที่ ผู้วิจัยแย้งว่า การกินที่ไม่สามารถ
ทำให้เราแยกวัตถุชิ้นหนึ่งแตกต่างจากวัตถุชิ้นหนึ่งได้

ส่วนการแยกกันของจิตและกาย เคส์การ์ตส์มีโมทัศน์ที่ชัดเจนของการแยกกันได้
ของจิตและกาย การแยกกันของจิตและกายจะจริงก็ต่อเมื่อกายมีอยู่จริงเท่านั้น หรือกายอาจ
ไม่มีอยู่ แต่ถ้ากายมีอยู่จำเป็นที่จิตและกายแยกกันได้

ปัญหาการเชื่อมโยงกันของจิตและกาย จิตทำงานที่สมองมากที่สุด และ จิตทำงาน
ร่วมกับกาย ปัญหา คือ สิ่งที่มีสาระแตกต่างกันจะเชื่อมโยงกันได้อย่างไร แต่ผู้วิจัยแย้งว่า
สามารถเป็นไปได้

---

86 ประสิทธิ์ ฤกษ์พิศุทธิ์. การตีความความคิดเกี่ยวกับระบบกาย - จิตของ
เคส์การ์ตส์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2526)

นิรมล ทัพเวช "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง"⁸⁷

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง ในรูปของ
อภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์

ค่านอภิปรัชญา ไตรภูมิพระร่วงได้เสนอคำตอบเกี่ยวกับความจริงไว้ 2 ประการ
คือ รูป ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และ อุปาทายรูป 24 ได้แก่ จิต เจตสิก และ นิพพาน และ
ยังได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิต และความเชื่อเรื่องกรรมอย่างละเอียด

ค่านญาณวิทยา ได้เสนอวิธีที่จะทำให้เราเข้าถึงความจริงในระดับ สมมติสังข
และ ปรมัตถสังขจะ คำนึงถึงความเป็นจริงที่ว่ามิบุคคลบางประเภทที่มุ่งดำเนินชีวิตให้ประสบ
ความสุขในระดับ โลภียะ และ บางพวกบางพวกมุ่งดำเนินชีวิตไปสู่ความหลุดพ้นระดับ
โลกุตตระ (นิพพาน) วรรณกรรมเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงการกระทำอันจะเป็นสาเหตุที่ทำให้
สัตว์โลกทั้งหลายได้ไปเกิดในภูมิต่างๆตามกฎแห่งกรรม การเสนออุดมคติ หรือ จุดหมายปลาย
ทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มี 2 รูปแบบ คือ ทางโลกสอนให้มนุษย์กระทำความดี เพื่อ
การรับผลดีในชาตินี้และการเกิดใหม่ในภพที่ดี ทางธรรมมีจุดหมายเพื่อการนิพพาน

ค่านจริยศาสตร์ ถือว่า เจตนาเป็นตัวตัดสินการกระทำของมนุษย์ เพราะเจตนา
เป็นตัวกระตุ้นการกระทำ ถ้าเจตนาดีการแสดงออกย่อมดีตาม ซึ่งความคิดนี้เน้นจาก
ปัจเจกบุคคลมาสู่สังคม คำสอนส่วนใหญ่จึงมุ่งให้ปัจเจกบุคคลมีคุณธรรมในตน

---

⁸⁷ นิรมล ทัพเวช. การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524)

ช.เอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง อัตตา และ อนัตตาในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" ⁸⁸

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์คำว่า อัตตา และ อนัตตา

อัตตา พุทธปรัชญาเสนอในแนวใหม่ คือ อนัตตวาท ซึ่งไม่กล่าวถึงเรื่อง อัตตา แต่สอนว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตา ถึงแม้พุทธปรัชญาจะกล่าวถึงอัตตาบ้างก็กล่าวในระดับสมมติ อัตตา ไม่ใช่ปรมาตมัตตา พุทธปรัชญาแบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสมมติ และ ปรมาตม ชันสมมติมี สัตว์ บุคคล มีตัวตนหรืออัตตาคือจริงไม่เป็นเพียงมายา แต่ในระดับปรมาตมสิ่งเหล่านี้อยู่ในรูปของกระบวนการ สิ่งที่เรียกว่าตัวตน หรือ คนนั้นประกอบ ด้วยส่วนต่างๆซึ่งเป็น สังขตธรรม เสื่อมสลายได้ เมื่อส่วนประกอบนั้นแยกจากกันแสดงถึงความไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน และเมื่อส่วนต่างสลายไปแล้วก็ไม่มีส่วนใดที่เป็นตัวยืนพื้นซึ่งเป็น แก่นหรือสาระในตัวคน ปรัชญาฮินดูเรียก อัตตา หรือ อาตมัน

อนัตตา ได้กล่าวถึงความไม่มีตัวตน หรือ ความปราศจากอัตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชั้นปรมาตม พุทธปรัชญาสอนว่าไม่มีตัวตนผู้ทำกรรม หรือ ผู้รับผลของกรรม คำสอนเรื่องอนัตตาไม่ขัดเรื่องการยอมรับอัตตาในชั้นสมมติบัญญัติ ในสังคมโลกิยะซึ่งยอมรับในสมมติอัตตานั้น คำสอนเรื่องอนัตตาก็มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ผู้มีความเข้าใจเรื่องอนัตตา เป็นอย่างคลิดความเห็นแก่ตัวลง หรือ ปราศจากความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นจุดสำคัญของการ ดำเนินชีวิตที่สงบสุขในสังคม

---

⁸⁸ช.เอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง อัตตา และ อนัตตาในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2516)

ลลนา อัสวรุ่งนิรันดร์ "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สัจจะ ในพุทธปรัชญา
ฝ่ายเถรวาท"⁸⁹

งานวิจัยนี้ทำการวิเคราะห์ความหมายและรายละเอียดของสัจจะซึ่งจะนำความ
เข้าใจในการคลี่คลายปัญหาของความขัดแย้งในคำสอนของพุทธปรัชญา

สัจจะในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาทมี 2 ทรรศนะ คือ ความจริงในระดับปรมาตม
หรือ ปรมาตมสัจจะ และ ความจริงในระดับสมมติ หรือ สมมติสัจจะ

ปรมาตมสัจจะ เป็นเรื่องของความจริงตามธรรมชาติของสภาวะธรรมแท้ๆของ
สิ่งทั้งปวง อันได้แก่ รูปธรรม และ นามธรรม ซึ่งแยกย่อยเป็น จิต เจตสิก รูป และ
นิพพาน ความจริงในระดับนี้ไม่อยู่ในการรับรู้หรือกำหนดของมนุษย์ ไม่ว่าจะมิใช่เข้าไปรู้
ความจริงนี้หรือไม่ ความจริงนี้ก็ยังคงอยู่ และ เป็นจริงตลอดไป

สมมติสัจจะ เป็นความจริงที่มีรากฐานอยู่บนการกำหนดของมนุษย์ เปลี่ยนแปลง
ได้ การกำหนดสมมติ คือ การสร้างระบบภาษาเพื่อใช้เรียกสมมติสิ่งต่างๆ และ เป็น
เครื่องมือในการทำให้มนุษย์สื่อสารความหมายกันได้

ทั้งปรมาตมสัจจะและสมมติสัจจะเป็นความที่ต้องอาศัยกัน กล่าวคือ ปรมาตมสัจจะ
เป็นความจริงที่ยืนอยู่เป็นแกนมีสาระของความจริงอยู่ในตัวเอง แต่การอธิบายความจริง
นั้นจะต้องผ่านทางภาษาซึ่งเป็นสมมติสัจจะ และทำนองเดียวกัน สมมติสัจจะเป็นสิ่งที่มนุษย์
กำหนดขึ้นไม่มีสาระความจริงในตัวเอง แต่ถูกสมมติลงบนสิ่งซึ่งเป็นปรมาตมสัจจะความจริง

---

⁸⁹ลลนา อัสวรุ่งนิรันดร์. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สัจจะ ในพุทธปรัชญา
ฝ่ายเถรวาท. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527)

แต่ที่อยู่เบื้องหลัง ความจริงในระดับสมมติ ก็คือ ความจริงในระดับปรมาตม์

พุทธปรัชญามีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับความจริง 2 ลักษณะนี้ คือ โลกุตตรธรรม เป็นหลักธรรมระดับปรมาตม์สัจจะ และ โลกียธรรมเป็นหลักธรรมในระดับสมมติสัจจะ และเมื่อศึกษาความจริงสองระดับนี้แล้วปรากฏว่า ไม่มีความขัดแย้งกันแต่ประการใดกลับมีความประสานสอดคล้องกันมาก

โสภณ ศรีภุชคาพร "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่อง กายและจิต ในพุทธปรัชญา"⁹⁰

คำสอนของพุทธปรัชญาเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ของมนุษย์โดยตรงเพื่อที่จะได้คำตอบว่า ชีวิตนี้เป็นอย่างไร และ จะทำอย่างไรที่จะให้ชีวิตนี้สมบูรณ์ หรือ ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์ชีวิตเป็นส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ กายและจิต พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า กาย และจิตเป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง ตัวกายเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ไม่ได้ สามารถวิเคราะห์เป็นรูป 28 รูป แต่ละรูปต่างมีสมมติฐานต่างกัน มีหน้าที่ต่างกัน ส่วนจิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ได้ และสามารถย่อยจิตเป็น 89 ดวง แต่ละดวงทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่างกัน แต่จิตที่รู้อารมณ์ต่างๆ ใต้นั้นต้องอาศัยกายเป็นฐาน

การรับรู้โลกก็ตาม และการกระทำต่อโลกของมนุษย์ก็ตาม พุทธปรัชญาถือว่า เป็นผลที่เกิดจากการทำงานร่วมประสานกันของกายและจิต แม้โดยหลักการพุทธปรัชญาจะถือว่าจิต สำคัญกว่ากาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากายไม่สำคัญ จิตจะทำงาน หรือรับรู้อารมณ์ ใต้นั้นต้องอาศัยกายเป็นฐาน

---

⁹⁰โสภณ ศรีภุชคาพร. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่อง กายและจิต ในพุทธปรัชญา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2526).

ในแง่จริยศาสตร์ พุทธปรัชญาถือว่า มีชั่วและมีดี มีผิดและมีถูก เรื่องความชั่ว ความดี ความสุขความทุกข์ต่างก็เกิดจากภาคของการกระทำร่วมกันระหว่างกายและจิต การประพฤติกุศลต้องนำไปสู่การกำจัดความชั่วเพื่อบรรลุความสุข หรือ การหลุดพ้น คือ การปฏิบัติตามมรรค 8 ซึ่งย่อลงเป็น ศีล สมาธิ และ ปัญญา การปฏิบัติใน ศีล สมาธิ และ ปัญญาอย่างถูกต้อง กล่าวโดยสรุปคือ การเข้าไปปฏิบัติต่อธรรมชาติของกายและจิต อย่างถูกต้องนั่นเอง